

ERON TASHQI SIYOSATIDA DIN OMILI: MAFKURA YOKI REAL SIYOSAT QUROLI?

Qo'chqorov Temirbek Baxromjon o'g'li

Oriental Universiteti o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15625772>

Annotatsiya. Maqolada dinning Eron Islom Respublikasining tashqi siyosat strategiyalarida asosiy omil sifatidagi roli ko'rib chiqiladi, din uning tashqi aloqalarini shakllantirishda asosiy vosita sifatida qanday ishlashi tahlil qilinadi. U Eronning geosiyosiy manfaatlarini, xususan, uning inqilobiy ta'limoti doirasida ta'minlash uchun diniy tamoyillardan foydalanishning mafkuraviy va amaliy mexanizmlarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Eron Islom Respublikasi, din, tashqi siyosat, Oyatulloh Xomeyni, inqilob, velayat-e-faqif, shia, sunniy.

Аннотация. В статье рассматривается роль религии как основополагающего фактора во внешнеполитических стратегиях Исламской Республики Иран, анализируется, как религия функционирует как ключевой инструмент в формировании ее внешних отношений. В ней изучаются идеологические и практические механизмы, посредством которых религиозные принципы используются для продвижения геополитических интересов Ирана, особенно в рамках его революционной доктрины.

Ключевые слова: Исламская Республика Иран, религия, внешняя политика, аятолла Хомейни, революция, вelayat-e-faqif, шииты, сунниты.

Abstract. The article examines the role of religion as a fundamental factor in the foreign policy strategies of the Islamic Republic of Iran, analyzing how religion functions as a key instrument in shaping its external relations. It explores the ideological and practical mechanisms through which religious principles are leveraged to advance Iran's geopolitical interests, particularly within the framework of its revolutionary doctrine.

Keywords: Islamic Republic of Iran, religion, foreign policy, Ayatollah Khomeini, revolution, velayat-e-faqif, Shia, Sunni.

Din Eron Islom Respublikasi tashqi siyosatining asosiy omili sifatida qabul qilinishi mumkin. Eron Yaqin Sharqda hukumati ilohiyotni yuqori o'ringa qo'yadigan, diniy e'tiqodga asoslangan xabarlarni doimiy ravishda ishlatib turishi bilan bir qatorda yanada rag'batlantiradigan yagona davlat sifatida o'zining mustahkam pozitsiyasiga ega. Shuning uchun, Eron tashqi siyosatidagi dinning cheklanishlarini tahlil qilish, buning o'rniga uni nima boshqarayotganini tushunish muhimdir. Din Eronga muhim mintaqaviy o'yinchi bo'lishga intilishida yordam beradigan vositalardan boshqa narsa emasligi, Eronning tashqi siyosatini muhokama qilib va diniy nutqqa qaramay, Eron tashqi siyosati o'rniga rejim manfaatlarini asosida shakllanishini ko'rishimiz mumkin. Shuni unutmaslik kerakki, din muhim vosita bo'lib, rejim uni chet elga jalb qilishda qanday foydalanayotganini ko'rsatadi. Biroq din tashqi siyosatni boshqaruvchi asosiy tamoyil emas. Bundan tashqari, Eronning mintaqaviy hokimiyat maqomi uchun raqobatlashishda dinni qanday ishlatishini muhokama qilish juda muhimdir.

- Ottava universiteti professori Ngee NG: "Din eng ko'p ishlatiladigan tashqi siyosat vositasidir" deb takidlaganidek, Din xalqaro munosabatlarni qo'llab-quvvatlay

oladimi?

Eron Islom Respublikasi Yaqin Sharq va musulmon dunyosida alohida voqea hisoblanadi, chunki bu hukumat diniy vasiylik asosida modellashtirilgan yagona davlatdir.

Aksincha, mintaqadagi boshqa hukumatlar Islom va Shariat qonunlari ta'sirida bo'lishadi, lekin bu qonunlarga to'liq amal qilishmaydi. 1979-yildagi inqilob xalqqa dinning mutlaqo yangi yo'nalishini olib keldi va kundalik hayotning deyarli barcha jabhalarida hukmronlik qildi. Inqilob shuningdek, din va davlatni Eronning siyosatiga to'liq ta'sir ko'rsatadigan yangi usullar bilan o'zaro ta'sir qildi. Buni albatta davlatning asosiy tashqi strategiyalarida ham ko'rishimiz mumkin: Islom inqilobini eksport qilish va "Umm al-Qura" nazariyalari misolida yaqqol namoyon bo'ladi. Inqilobdan keyingi diniy homiyat tomonidan davlatning kelajakdagi o'z oldiga qo'ygan strategiyasining asosiy mazmuni ham 6 qismdan iborat bo'lib, ushbu asosiy jihatlarning ikkitasi dinning davlat siyosati darajasidagi mavqeini ko'rsatib turibdi¹. Eron inqilobining yetakchisi Imom Xomeyni tomonidan ishlab chiqilgan ushbu mafkura "**velayat-e-faqih**" nomi bilan mashhur. "Velayat-e-faqih"ning asosiy tamoyillari yo'qolgan o'n ikkinchi shia imomi yo'qligida ilohiy hokimiyatga ega bo'lgan shia islom huquqshunosi Eron xalqini yashirin imomi okkultatsiyadan qaytguniga qadar boshqaradi; degan o'n ikki shia mafkurasiga asoslanadi. Ushbu yetakchilik ijtimoiy, siyosiy va diniy hayotni qamrab olishi kerak. Amalda, Oliy diniy Rahbar unvoni hukumat ierarxiyasidagi eng yuqori hokimiyatdir va har qanday qonunni, hukumat qarorini nazorat qilish va uning Islom diniga, shariatiga binoan bunday qarorlarni boshqarish huquqiga ega².

Inqilobdan ko'p o'tmay, Oyatulloh Xomeyni "inqilobni eksport qilishni" xohlagan edi, bu Eron tashqi siyosatining hozirgi kungacha bo'lgan ta'sirchan omilidir. Livanda Hizbullohni yaratish va 1979 yildagi Yurak qo'zg'olonlari³ paytida Afg'onistondagi shia jamoatiga ta'sir o'tkazish va yangi hukumat kabi yangi Islom Respublikasining tashqi siyosatini amalga oshirish uchun 1992-yilda ko'plab harakatlar amalga oshirildi⁴. Ushbu siyosiy bosqichda Eron hukumati Islom norozi odamlarni birlashtirishga qodir yagona omil va "insoniyat uchun yagona najot" deb da'vo qildi⁵. Islom inqilobi muvaffaqiyatli bo'lganligi sababli, rahbariyat barcha musulmonlar Islomga rioya qilmaydigan har qanday hukumat modellariga qarshi turishlari kerak deb hisobladilar.

Eron velayat-e-faqih doktrinasini bunday norozilikni yechish vositasi sifatida reklama qilishga intildi. Mintaqadagi musulmon bo'lmagan rejimlarni ag'darish uchun inqilobni eksport qilish endi tashqi siyosiy maqsad emas⁶, Eron davlatlarning mintaqadagi siyosati va xatti-harakatlariga ta'sir o'tkazish istagini davom ettirmoqda. Eron mintaqaviy ta'sirga intilarkan, ba'zi hukumatlar va davlatlar ichidagi guruhlariga aralashish va yordam berish bo'yicha ko'plab siyosatlarni amalga oshirdi. Chet elda esa, ko'pincha velayat-e faqih doktrinasini

¹ Kuchkarov Temirbek. FOREIGN POLICY STRATEGY OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN. Educational Research in Universal Sciences ISSN: 2181-3515 VOLUME 2 | SPECIAL ISSUE 5| 2023.

² Mavani, Hamid. "Khomeini's Concept of Governance by the Jurist." pp. 208–9. Billini, Gabriela. "Women, Religion, and the State in the Pahlavi Dynasty and the Islamic Republic of Iran." 2017.

³ Eron Islom inqilobi davrida, asosan Markaziy Osiyo chegarasidagi turkmanlar yashaydigan hududlarda (asosan G'arbiy Turkmaniston – Eronning Shimoliy-sharqida) sodir bo'lgan qurolli qo'zg'olonlar va norozilik harakatlari

⁴ Emadi, Hafizullah. "Exporting Iran's Revolution: The Radicalization of the Shia Movement in Afghanistan." p. 5.

⁵ O'sha yerda. 2-bet.

⁶ Gause III, F. Gregory. "Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War." p. 9.

bo'yicha diniy javobgarlik bilan izohlanadi. Biroq, Eron dinni chet elda o'z davlat manfaatlari vositasi sifatida ishlatadi va tashqi siyosatini diniy himoyadan ko'ra ko'proq realpolitikaga asoslantiradi.

- Shia yarim oyi tushunchasi nima?

Sunniylar va shialar o'rtasidagi ilohiy bo'linish Eron va Saudiya Arabistoni o'rtasidagi raqobatni anglash uchun muhim ahamiyatga ega. Birinchisi butun dunyo bo'ylab shialarning himoyachisi, ikkinchisi sunniylar va muqaddas qadamjolarni himoya qiluvchisi sifatida ko'rilgan. Shunga qaramay, bu kuch siyosatini harakatlantirishning yana bir usuli. Shia yarim oyi g'oyasi, 2004 yilda Iordaniya qiroli Abdulla xalqaro hamjamiyat e'tiborini Eronning mintaqaviy xatti-harakatlariga qaratmoqchi bo'lganida paydo bo'ldi. Uning ta'kidlashicha, Iroq, Suriya va Livan to'g'ridan-to'g'ri Eron ta'sirida bo'lgan. Bu ko'pincha Eronning chet el aralashuviga qarshi "ogohlantirish" sifatida ishlatiladi, G'arbning qo'rqitish taktikasi sifatida Eron din va siyosatga o'z ta'sir doirasi bo'lgan joyda o'z nuqtai nazarini yuklamoqchi ekanligini ko'rsatmoqda.

Garchi "inqilobni eksport qilish" tushunchasi va mintaqada rejim o'zgarishiga bo'lgan intilish yillar davomida o'z yorqinligini yo'qotgan bo'lsa-da, Eronning chet elda borligi va harakatlarini oqlash uchun dinni jalb qilish uchun hali ham kuchli harakatlar mavjud. Diniy qopqoq va davlat manfaatdorligi o'rtasidagi farqni tushunish uchun Eronning tashqi siyosiy strategiyasini tahlil qilish kerak. "Eron haqiqatdan nimani hohlaydi"⁷, Eron tashqi ishlar vaziri Muhammad Javod Zarifning tashqi siyosatida va ular duch kelayotgan davlat vazifalar belgilangan. Mavzuyimizni yoritib berish uchun eng muhimi, Muhammad Zarifning uchinchi maqsadi – "Eron dunyo bo'ylab ezilgan odamlarning ishini qo'llab-quvvatlashda davom etadi"⁸ g'oyasi bo'lib, bu ko'pincha Eronning chet elda borligi va o'zini tutishini tushuntirish uchun ishlatiladigan bahonadir. Biroq, ushbu bayonotdagi nuqson shundaki, u barcha ezilgan musulmonlar uchun adyol sifatida aks ettirilgan, aslida bu siyosat faqat Eron milliy manfaatlariga taalluqli bo'lganida ko'rinadi. Ko'pchilik bu siyosat shialarga xos ekanligini ta'kidlaydilar, ammo Eron sunniylarni qo'llab-quvvatlashdan qaytmaydi, qachonki, u rejim manfaatlariga mos keladigan bo'lsagina.

Aslida sunniylar ko'p bo'lgan mamlakatlarda shialarning zulm qilinishini ko'rsatadigan va Eron tashqi siyosatida ushbu himoya siyosatiga asos bo'lgan ishonchli dalillar mavjud.

Masalan, shialar Fors ko'rfazidagi sakkizta davlat aholisining 70 foizini tashkil qiladi, ammo Eron bu mintaqada yagona shialikni davlatidir⁹. Arab davlatlarida shialarning ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy huquqlari juda e'tibordan chetda qolgan. Saudiya Arabistonida shialar diniy amaliyotlardan voz kechishadi va Bahraynda ularning hukumatida vakolatlari judayam kam¹⁰. Ammo, bu faktlar va raqamlar Eronning chet eldagi musulmonlar va shialarga yordami asoslarini anglatmaydi.

⁷ Zarif, Mohammad Javad. "What Does Iran Really Want?" Foreign Affairs, 2014.

⁸ O'sha asar.

⁹ Patterson, Molly. "The Shia Spring: Shia Resistances and the Arab Spring Movement in GCC States." p. 3. 2015. Mathal: Vol. 4: Iss. 1-3 Article.

¹⁰ Haji-Yousefi, Amir M. "Whose Agenda Does the 'Shia Crescent' Concept Serve?" 2009. p. 116.

Avvalo, Fors ko'rfazidagi boshqa hukumatlar singari, Eron tashqi siyosati ham rejimning omon qolishini ta'minlashga intiladi. Hukumat o'zining xavfsizlik apparati – "Islom inqilobini himoya qilish korpusi" (IRGC) dan foydalanadi, uning uchta maqsadi bor, ulardan biri rejimni himoya qilishdir¹¹. Eron hukumati tuzilishi tufayli saylangan organlar va diniy arboblari, shu jumladan Oliy rahbar va u tayinlagan shaxslar o'rtasida xatti-harakatlarda farq bor¹². Oliy rahbar qurolli kuchlarni boshqarishi sababli, IRGC tomonidan amalga oshiriladigan har qanday harakatlar to'g'ridan-to'g'ri Oliy rahbarning qaroridir. Ikkinchidan, shaxsiyat muhim rol o'ynaydi. Eron shia davlati bo'lib, uning fuqarolari va hukumati faxrlanib yuradigan yagona unvondir. Binobarin, hukumatning ishi va tashqi siyosatida ushbu o'ziga xoslik va hokimiyat tuyg'usidan foydalanib, yumshoq va qattiq kuchlarda shakllandi. Eronliklar hukumatning kam vakili bo'lgan musulmonlarni qo'llab-quvvatlash va himoya qilish kampaniyasini umuman qo'llab-quvvatlashi mumkin bo'lsa-da, ular hukumatning ichki ehtiyojlarini e'tiborsiz qoldirishiga yo'l qo'yib, chet eldagi hukumat faoliyatiga faol qarshi chiqmoqdalar.

Islom respublikasi mintaqadagi shia jamoalarini himoya qilishga intilayotganda, rejimga sodiqlik hissini rivojlantirishda yordam beradigan ko'plab qattiq va yumshoq kuch dasturlaridan foydalanadi. Iroq va Livanda shia jangarilarining rivojlanishi juda muhim misollardan biri. Shia jamoalarining himoyachisi sifatida qatnashadigan bu dindor yigitlar guruhlar Eron tomonidan o'qitilgan va u yerda Eron ta'sirining himoyachisi sifatida turishgan. Ularning faoliyati Tehron tomonidan ham moliyalashtiriladi va Suriya kabi joylarda Eron missiyasini bajarish uchun jangchilar sifatida jalb qilinadi. Yana bir misol - Yaman, bu yerda Eron Saudiya Arabistoniga qarshi hukumatni nazorat qilish uchun kurashayotgan Xuti isyonchilariga qurol va mablag' yetkazib bergani tushuniladi, raqiblar o'rtasidagi yana bir ishonchli vakil urushidir. Eron nafaqat Yamanda mintaqaviy raqobat manfaatiga ega¹³. Binobarin, Eronning qo'llab-quvvatlashi diniy aloqani manipulyatsiya qilish orqali bema'lol oqlanishi mumkin.

Eron din orqali ta'sir o'tkazish uchun yumshoq kuch vositalaridan ham foydalanadi. Suriya, Iroq va boshqa mintaqalardagi Islom Ozodlik universiteti tarmoqlari orqali katta ilmiy ta'sirga ega, u yerda o'qituvchilar faqat Eronda o'qitiladi va matnlar Tehron tomonidan ta'minlanadi¹⁴. Madaniy jihatdan Eron Iroqning shia shaharlari - Karbala va Najafga sarmoya kiritdi, bu esa islom va shia himoyachisi sifatida qabul qilindi. Bundan tashqari, Eron o'z inqilobiy mafkurasini reklama qilish uchun yana bir makon sifatida ommaviy axborot vositalarini jamoatchilik fikrini shakllantirish maqsadida arab tilidagi turli radio va televidenie dasturlari orqali foydalanadi. Ushbu dasturlar Livan, Iroq va Falastin hududlarida mavjud¹⁵.

Livan Hizbullohni moliyalashtirish va qo'llab-quvvatlash orqali Eron diniy ta'sirining eng kuchli namunasidir.

¹¹ Billini, Gabriela. "Media Guide: The IRGC and Quds Force." American Iranian Council. September 13, 2017.

¹² Billini, Gabriela. "Media Guide: Iran's Government Structure." American Iranian Council. August 1, 2017.

¹³ Gordon, Anna. "How the Houthis Became 'Shia'." Middle East Research and Information Project. January 27, 2018.

¹⁴ Majidyor, Ahmed. "Iran's Soft Power: The Islamic Azad University Opens Branches in Major Cities of Syria and Iraq." January 17, 2018.

¹⁵ Eisenstadt, Michael. "The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran." Near East Studies at Marine Corps University. August 2011.

Guruh inqilobiy mafkurani targ'ib qilish uchun jamoat va ma'rifiy markazlardan foydalangan holda, qattiq va yumshoq kuch o'rtasidagi chegaralarni buzmoqda¹⁶.

Bundan tashqari, Eron Islom Respublikasining Livandagi madaniyat markazi shia hududlaridagi akademik va diniy markazlarga homiylik qiluvchi tashkilot bo'lib, rejim mafkurasini ommaviy axborot vositalari va targ'ibot orqali targ'ib qiladi¹⁷.

Shuningdek, Eron Iroqdagi bir qator militsiya guruhlarini qo'llab-quvvatlaydi deyiladi.

Kuchlarni boshqarish bilan Eron o'zining umumiy vazifalari va manfaatlarini yo'naltirish imkoniyatiga ega¹⁸.

Yuqorida aytib o'tilgan Eron ta'sirining barcha misollari maqsadga muvofiq diniy tuzlarga ega, ammo rejim manfaati va himoyasi uchun muhim bo'lgan siyosatni qondirish uchun mavjud. Shialarning yagona davlati sifatida Eron mintaqani o'zi xohlagan yo'nalishga ta'sir qilish va shakllantirish imkoniyatini ko'radi. Din tashqi siyosatda keng tarqalgan vosita emas, ammo bu diplomatiyalar uchun turli madaniyatlar va turli xil turmush tarzi o'rtasida dialog boshlash uchun yaxshi kalit bo'lishi mumkin. Menimcha, chindan ham diniy tuzilgan kuch xalqaro aloqalarning global o'yinidagi aktyorlardir, shuning uchun cherkovlar va uyushgan dinlar shubhasiz diplomatiyaning sub'ektlaridir. Shuning uchun din - bu vosita, ammo g'ayrioddiy vosita - diniy tuzilmalar - bu aktyordir.

Xulosa qilib aytganda, ba'zi diniy tuzilmalar tashqi siyosatni qo'llab-quvvatlashda haqiqatan ham samarali bo'lishi mumkin edi, agar boshqa diniy tuzilmalar xalqaro munosabatlar to'g'risida ekumenik nuqtai nazarni qabul qilsalar, shundagina u xalqaro munosabatlarning haqiqiy sub'ektiga aylana oladi. Eron tashqi siyosatda asosiy vosita dinni dastlab strategik yo'nalish deb bilgan bo'lsa, keyinchalik mintaqani nazorat qiluvchi mexanizmga aylantirdi. Bugungi kunda Eron Islom Respublikasi islom omilidan nafaqat Fors ko'rfazi mintaqasida, balki boshqa mintaqalarda ham o'zining yetakchilik uchun mavqeini saqlab qolish uchun kurash olib bormoqda.

REFERENCES

1. Kuchkarov Temirbek. FOREIGN POLICY STRATEGY OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN. Educational Research in Universal Sciences ISSN: 2181-3515 VOLUME 2 | SPECIAL ISSUE 5| 2023.
2. Mavani, Hamid. "Khomeini's Concept of Governance by the Jurist." pp. 208–9.
3. Emadi, Hafizullah. "Exporting Iran's Revolution: The Radicalization of the Shia Movement in Afghanistan." p. 5.
4. Gause III, F. Gregory. "Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War." p. 9.
5. Zarif, Mohammad Javad. "What Does Iran Really Want?" Foreign Affairs, 2014.
6. Patterson, Molly. "The Shia Spring: Shia Resistances and the Arab Spring Movement in GCC States." p. 3. 2015. Mathal: Vol. 4: Iss. 1-3 Article.

¹⁶ Majidyor, Ahmed. "Iran's Soft Power: The Islamic Azad University Opens Branches in Major Cities of Syria and Iraq." January 17, 2018.

¹⁷ Katzman, Kenneth. "Iran's Foreign and Defense Policies." Congressional Research Service. March 20, 2018.

¹⁸ O'sha yerda. 12-bet.

7. Haji-Yousefi, Amir M. "Whose Agenda Does the Shia Crescent Concept Serve?" 2009. p. 116.
8. Billini, Gabriela. "Media Guide: The IRGC and Quds Force." American Iranian Council. September 13, 2017.
9. Billini, Gabriela. "Media Guide: Iran's Government Structure." American Iranian Council. August 1, 2017.
10. Gordon, Anna. "How the Houthis Became Shia'." Middle East Research and Information Project. January 27, 2018.
11. Majidyor, Ahmed. "Iran's Soft Power: The Islamic Azad University Opens Branches in Major Cities of Syria and Iraq." January 17, 2018.
12. Eisenstadt, Michael. "The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran." Near East Studies at Marine Corps University. August 2011.
13. Katzman, Kenneth. "Iran's Foreign and Defense Policies." Congressional Research Service. March 20, 2018.